

Asia: VN/11505/2020

Lausuntopyyntö toimeentulotukilain uudistamista valmistelleen työryhmän mietinnöstä

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Vammaisfoorumi on 28 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Vammaisfoorumi muistuttaa sosiaali- ja terveysministeriötä, että toimeentulotukilakiin liittyvät muutokset koskettavat myös vammaisia ihmisiä. Tämän vuoksi olisi ollut perusteltua, että sosiaali- ja terveysministeriö olisi pyytänyt lausuntoa myös vammaisjärjestöiltä.

Toimeentulotuen siirtäminen Kelaan on vaikeuttanut monen kohderyhmäämme kuuluvan vammaisen ihmisen toimeentulotuen saamista. Yhdymme siten mietinnössä esitettyyn näkemykseen, että vaikka toimeentulotuen haku helpottui digitaalisilta käyttäjiltä, se samalla vaikeutui kaikkein eniten tukea tarvitsevilta. Edustamiemme kohderyhmien keskuudessa toimeentulotuen tarve voi olla jatkuvaluonteista, sillä moni vammaisen ihmisen elää köyhyysrajan alapuolella. Esimerkiksi vuonna 2018 ihmisoikeuskeskuksen kanssa toteutetussa kyselyssä yli 50 % vammaisista ihmisistä oli kokenut köyhyyttä viimeisten kahden vuoden aikana.

Uudistus on vaarantanut sisällöllisen yhdenvertaisuuden ja yksilöllisen harkinnan

Vammaisfoorumi yhtyy mm. THL:n tutkija Nykäsen esittämään näkemykseen siitä, että vaikka uudistus on edistänyt muodollista tasa-arvoa, se on samalla monilta osin vaarantanut ja vaikeuttanut sisällöllisen yhdenvertaisuuden toteutumista yksilöllisen harkinnan heiketessä. Tämä on johtanut kestävämpään tilanteeseen, jossa perustuslain 19 §:ssä turvattu oikeus ihmisarvoiseen elämään

on toimeentulon osalta vaarantunut monelta vammaiselta ihmiseltä – ja usein myös pitkäkestoisesti. Tämä tarkoittaa, että toimeentulotuki ei enää täytä sille asetettuja odotuksia hyvinvointiyhteiskunnassamme.

Toimeentulotuki epäonnistuu viimesijaisena turvaverkkona

Toimeentulotuki on luonteeltaan viimesijainen. Tämä tarkoittaa, että sitä annetaan vain viime sijassa, muiden vaihtoehtojen ehtyessä. Tämän tulisi myös tarkoittaa, että muiden toimeentulotuen vaihtoehtojen ehtyessä, toimeentulotukea tulisi myös saada. Tavoite ei tällä hetkellä kaikilta osin toteudu. Vammaisfoorumi yhtyy muistiossa tehtyihin huomioihin ongelmien syistä; toiminnan siirtyminen Kelalle poisti tuesta yksilöllisen harkinnan, viranomaisten yhteistyössä on ollut ongelmia ja toimeentulotukea tarvitsevalla kansalaisella on haasteita saada tietoa oikeuksistaan ja oikeusturvastaan. Tämä aiheuttaa vammaisille ihmisille velkaantumista ja tilanteita, joissa valintaa on joutunut tekemään mm. ruuan ja välttämättömien lääkkeiden välillä.

Vammaisvaikutusten erillistä arviointia tarvitaan

Vammaisia ihmisiä koskevia erityisiä haasteita ei ole muistiossa erikseen huomioitu. Vammaisfoorumi peräänkuuluttaakin toimeentulotuki uudistuksen vaikutuksista erillistä, perusteellista vammaisvaikutusten arviointia. Siinä tulisi ottaa huomioon vammaisten ihmisten tyypillisesti heikompi sosioekonominen tausta sekä vaihtelevat valmiudet ja mahdollisuudet käyttää digitaalisia palveluita. Vammaiset ihmiset saattavat usein myös olla riippuvaisia asioimisesta useamman eri viranomaisen kanssa, mikä myös muistiossa tunnistettiin erityiseksi haasteeksi. Toinen rakenteellinen vammaisia ihmisiä koskeva haaste on se, että vammaissosiaalityön sosiaalityöntekijöillä voi olla jopa satoja asiakkaita. Asiakkaiden yksilöllinen tukeminen on heidän toimestaan muuttunut käytännössä mahdottomaksi.

Asiakkaiden ohjautuminen Kelalta perustoimeentulotuesta kunnan sosiaalityöhön ontuu: osa ohjautuu itse, mutta usealla vammaisella ihmisellä ei ole mahdollisuuksia, voimavaroja eikä välineitä tehdä hakemuksia tai ottaa itsenäisesti yhteyttä kunnan sosiaalitoimeen. Toinen vammaisia ihmisiä koskeva haaste on se, että vammaiset ihmiset, jotka tarvitsisivat kunnan myöntämää harkinnanvaraista toimeentulotukea, joutuvat kahden luukun, vammaissosiaalityön ja aikuissosiaalityön, asiakkaiksi.

Eri sosiaalityön alojen välillä on eroja toimeentulotukipäätöksiä koskevissa valtuuksissa. Vammaissosiaalityössä ei tehdä päätöksiä toimeentulotuesta. Sen sijaan mielenterveyspuolen sosiaalityöntekijöillä voi olla oikeudet tehdä myös kunnan puolesta toimeentulotuen päätökset silloin, kuin yksilöllisen harkinnan kriteerit täyttyvät. Järjestelmä asettaa vammaiset ihmiset eriarvoiseen asemaan kunnan ennaltaehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen hakijoina.

Vammaispalvelut ja taloudellinen tuki eivät välttämättä keskustele keskenään asiakkaan kokonaistilanteesta. Kuka vastaa kokonaisuudesta, kun asiakkuuksia voi olla eri sosiaalialan sektoreissa?

Kielivähemmistöillä, myös ruotsinkielisillä, voi olla erityisiä haasteita saada tarvitsemaansa henkilökohtaista tukea sen jälkeen, kun toimeentulotuen käsittely siirrettiin kelalle. Huomionarvoista on myös se, että Kela on eri tilanteissa ilmoittanut, että henkilökohtainen yhteyshenkilö olisi saatavilla tarvittaessa, mutta käytännössä tämänkaltaisen palvelun saaminen on osoittautunut erittäin vaikeaksi.

Vammaisfoorumi yhtyy myös Soste ry:n lausuntoon, jonka mukaan asiakkaille on tarjottava nykyistä selkeämpää neuvontaa ja ohjausta tuen hakemisesta. Niille ihmisille, joilla on monimutkaisia tilanteita ja haasteita sähköisessä asiointissa, on turvattava riittävä henkilökohtainen asiointimahdollisuus. Tiedon saavutettavuuteen sekä kielen selkeyteen ja ymmärrettävyyteen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Tietoa tulee olla saatavilla myös selkokielellä ja viittomakielellä.

Asiaksmaksujen huojennukset ensisijainen keino

Vammaisfoorumi pyytää kiinnittämään erityistä huomiota erilaisten asiaksmaksujen ja toimeentulotuen väliseen suhteeseen. Tässä mietinnössä ei kiinnitetty juuri mitään huomiota asiaksmaksujen rooliin ihmisten toimeentuloon vaikuttavana tekijänä. Kohderyhmiemme ja järjestelmän edun mukaista olisi, että asiaksmaksut huojennettaisiin automaattisesti ilman erillistä hakemusta. Tämä vähentäisi hallinnollista työtä, väliinputoajien määrää sekä ulosottoon menevien maksujen määrää. Asiaksmaksujen huojentamisessa voisi tarvittaessa soveltaa automaattista tai osittain automaattista päätöksentekoa perustuen tulo- ja erilaisten maksettujen tukien rekisteriin.

Tosiasiallisen ja sisällöllisen yhdenvertaisuuden näkökulmasta on välttämätöntä, että huojennuksia asiakasmaksuihin tehdään tulevaisuudessa jo viran puolesta. Vammaisilla ihmisillä on usein muita heikommat mahdollisuudet hakea huojennuksia. Arki on kuormittavaa, mahdollisuudet käyttää digitaalisia palveluja voivat olla rajalliset ja asioiden hoitaminen voi edellyttää kuljetuspalvelujen ja henkilökohtaisen avun käyttämistä, joita molempia on vain rajallisesti. Viranomaisten aloitteesta tehtävää huojennusta olisi syytä mahdollisuuksien mukaan myös automatisoida eri tulorekisteritietoja yhdistäen, jotta siitä tulisi myös aito käytäntö eikä pelkkä kuollut kirjain.

Suurin osa vammaisista ihmisistä, jotka asuvat palveluasumisessa, maksavat vuokran ja ruokailut erikseen. Vammaisjärjestöjen neuvontatyössä on vastaan tullut mm. palveluasumiseen päätyneitä asiakkaita, joilla on sekä mielenterveysdiagnoosi ja esim. Asperger diagnoosi. Palveluasumisen maksurakenne muuttui 7.1.2021 asiakasmaksulain uudistuksen myötä. Sen seurauksena heidän

käyttöön jää vain asiakasmaksulain edellyttämä minimikäyttövara 164 e /kk. Käyttövarasta täytyy itse kustantaa vähäiset lääkekulut, jonka jälkeen henkilölle voi jäädä kuukausittain käyttöön vain reilu 100 euroa. Vaikka asumiseen sisältyy täysihoito ruokailuineen voi asiakkaalle syntyä yllättäviä menoja, joiden takia asiakasmaksu huojennus pitää tehdä kuukausittain. Prosessi on raskas, sillä huojennushakemuksen liitteeksi täytyy toimittaa samanlaiset dokumentit kuin toimeentulotukihakemukseen. Tästä koituu kohtuutonta lisäkuormitusta asiakkaalle ja se lisää myös sosiaalityöntekijöiden työn kuormitusta.

Toinen asiakasryhmä, joka kohtaa merkittäviä haasteita, ovat sellaiset henkilöt, joilla on esim. määräaikaikäspäätöksiä kuntoutustuesta tai asiakkaat eivät ole pystyneet toimittamaan esim. Kelan asumistukitarkistusasiakirjoja ja putoavat toimeentulotuella. Tästä aiheutuu myöhemmin takaisinperintää, koska kahta päällekkäistä etuutta ei voi saada.

Yksilöllisen harkinnan tarve huomioitava myös jatkossa

Myös jatkossa olisi toimeentulotuesta huomioitava yksilöllisen harkinnan tarve sekä erityyppiset erikoistilanteet, kuten paluumuuttajat, jotka saavat joitakin tuloja ulkomailta. Verotuksellisesti esimerkiksi Ruotsista tuloja saavat maksavat enemmän veroja kuin vastaavaa tuloa Suomesta saavat, jolloin heille jää ensisijaisten etuuksien jälkeen vähemmän rahaa käytettäväkseen.

Lopuksi Vammaisfoorumi muistuttaa YK:n vammaisyleissopimuksen vaatimuksista – sisällöllinen yhdenvertaisuus edellyttää usein kohtuullisia mukautuksia vammaisten henkilöiden kohdalla, jotta he eivät tosiasiallisesti joudu muihin nähden eriarvoiseen asemaan vammansa tähden.

Vammaisfoorumi kannustaa selvittämään universaaleja ratkaisuja, joissa vammaisille ihmisille varmistetaan heidän tarvitsemansa henkilökohtainen tuki ja tarvittaessa myös erilaiset kohtuulliset mukautukset. Yksi kohtuullinen mukautus voisi olla tietyissä tilanteissa toimeentulotuenpäättösvallan siirtäminen takaisin vammaisen ihmisen omalle sosiaalityöntekijälle asiakkaan sitä tahtaessa, jotta perustuslain vaatimukset ihmisarvoisesta elämästä ja tosiasiallisesta yhdenvertaisuudesta toteutuisivat myös toimeentulotukea koskevassa viranomaistoiminnassa.

Vammaisfoorumi ry

Sari Kokko

puheenjohtaja

Pirkko Mahlamäki

pääsihteeri

Lisätietoja

Vammaisfoorumin hallituksen jäsen, Neuvontaläkinnies Elias Vartio, SAMS – Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf. elias.vartio@samsnet.fi , 040 519 6598

Kokko Sari
Vammaisfoorumi ry